

УДК 174:34:347.9

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2026.01.1.9>

ПРОФЕСІЙНА ЕТИКА ЮРИСТА ЯК ГАРАНТІЯ СПРАВЕДЛИВОГО ПРАВОСУДДЯ

Нітченко А.Г.,

*кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри правоохоронної діяльності
та загальноправових дисциплін
Національний університет «Чернігівська політехніка»
ORCID: 0000-0002-2141-8137*

Чумаченко В.Ю.,

*здобувачка вищої освіти II курсу магістратури
юридичного факультету
Національний університет «Чернігівська політехніка»
ORCID: 0009-0007-7429-2690*

Нітченко А.Г., Чумаченко В.Ю. Професійна етика юриста як гарантія справедливого правосуддя.

У статті здійснено ґрунтовне дослідження ролі професійної етики юриста як фундаментальної основи забезпечення справедливого правосуддя в сучасній Україні. Актуальність теми зумовлена об'єктивною необхідністю зміцнення суспільної довіри до правових інститутів, що безпосередньо залежить від неухильного дотримання правниками високих моральних імперативів. Автори розглядають етику як іманентну складову правової культури, що формує ціннісний каркас юридичного фаху. Метою статті є дослідження загальної характеристики професійної етики та впливу професійної етики юриста на здійснення справедливого правосуддя, а також виявлення проблем нормативного регулювання та перспектив уніфікації етичних стандартів у сучасній правничій діяльності. Дослідження базується на аналізі положень Конституції України, міжнародних стандартів, зокрема Бангалорських принципів, чинних етичних кодексів правничих спільнот та наукових праць провідних вчених.

У результаті проведеного дослідження доведено, що професійна етика юриста базується на фундаментальних принципах чесності, компетентності, конфіденційності, незалежності та поваги до суду, які формують стійкий моральний фундамент професії. Виявлено ключові дефекти сучасного регулювання: фрагментарність понятійного апарату, декларативність окремих норм та слабкий зв'язок між етичними проступками й дисциплінарними санкціями. На прикладі Кодексу суддівської етики у редакції 2024 року обґрунтовано ризики суб'єктивізму через надмірну кількість оціночних формулювань та брак чітких критеріїв щодо новітніх технологічних викликів, як-от використання штучного інтелекту чи комунікація в соціальних мережах. Встановлено, що відсутність прямого зв'язку між порушеннями та відповідальністю в Кодексі суддівської етики може нівелювати його практичну цінність.

Підкреслено недостатність формального підходу до добору кадрів у юридичні служби державних органів та юридичні клініки, де наявність лише диплома не гарантує високої моральної культури. Запропоновано комплекс заходів щодо термінологічної уніфікації через розробку єдиного понятійно-категорійного апарату, модернізацію Постанови КМУ № 1040 та впровадження рамкових стандартів для юридичних клінік. Впровадження цих змін дозволить перетворити етичні кодекси на дієвий інструмент зміцнення правопорядку та утвердження верховенства права в Україні.

Ключові слова: професійна етика, професійний обов'язок, юрист, кодекс етики, правосуддя.

Nitchenko A.G., Chumachenko V.Y. Professional ethics of a jurist as a guarantee of fair justice.

The article presents an in-depth study of the role of professional ethics of the lawyer as a fundamental basis for ensuring fair administration of justice in contemporary Ukraine. The relevance of the topic is conditioned by the objective need to strengthen public trust in legal institutions, which directly depends on the unwavering adherence by legal professionals to high moral imperatives. The authors view ethics as an immanent component of legal culture that forms the value framework of the legal profession. The purpose of the article is to examine the general characteristics of professional ethics and the impact of lawyers' professional ethics on the administration of fair justice, as well as to

identify problems of regulatory governance and prospects for the unification of ethical standards in modern legal practice. The research is based on an analysis of the provisions of the Constitution of Ukraine, international standards, in particular the Bangalore Principles, current ethical codes of legal professional communities, and scholarly works of leading researchers.

The study demonstrates that professional ethics of the lawyer is grounded in the fundamental principles of honesty, competence, confidentiality, independence, and respect for the court, which together form a stable moral foundation of the profession. The analysis reveals key deficiencies in the current regulation: fragmentation of the conceptual framework, the declarative nature of certain provisions, and a weak link between ethical misconduct and disciplinary sanctions. Using the 2024 version of the Code of Judicial Ethics as an example, the article substantiates the risks of subjectivism arising from the excessive use of evaluative wording and the lack of clear criteria regarding new technological challenges, such as the use of artificial intelligence and communication in social networks. It is established that the absence of a direct correlation between violations and liability in the Code of Judicial Ethics may undermine its practical effectiveness.

The article highlights the insufficiency of a purely formal approach to the selection of personnel for legal departments of public authorities and for legal clinics, where the mere possession of a diploma does not guarantee a high level of moral culture. A set of measures is proposed, including terminological unification through the development of a single conceptual and categorical framework, the modernization of Resolution No. 1040 of the Cabinet of Ministers of Ukraine, and the introduction of framework standards for legal clinics. The implementation of these changes will make ethical codes an effective instrument for strengthening the rule of law and consolidating the principle of the rule of law in Ukraine.

Key words: professional ethics; professional duty; lawyer; code of ethics; administration of justice.

Постановка проблеми. Професійна діяльність – це не лише сукупність технологій, а й особливий зміст, що відокремлює одну спеціальність від інших. Ефективна робота вимагає від фахівця здібностей, які неминуче формують його особистість та світогляд. При цьому моральна цінність професії безпосередньо залежить від її суспільної значущості: чим важливіша роль фахівця у задоволенні потреб громади, тим вищим є його соціальний статус.

Водночас такий статус зумовлює зростання вимог до представників професії, що особливо відчутно у сферах, пов'язаних із постійною комунікацією. У таких випадках професійна етика потребує розгалуженої системи норм, а фахівець має орієнтуватися не лише на спеціальні навички, а й на високі морально-вольові якості. Саме тому висока моральність завжди була невід'ємною складовою юридичного статусу, тоді як низька культура правника однозначно свідчить про його професійну непридатність.

Ця вимога набуває особливої ваги сьогодні, коли держава розбудовується на правових засадах, а людина, її честь і гідність визнані найвищою соціальною цінністю. У таких умовах захист прав громадян стає ключовим обов'язком юриста. З огляду на це, дослідження моральних аспектів юридичної професії стає для правника настільки ж пріоритетним, як і опанування самих законів, адже лише через усвідомлення гуманістичної місії права можливе справжнє оволодіння професією.

Мета дослідження. Метою статті є комплексне дослідження загальної характеристики професійної етики юриста, аналіз її впливу на забезпечення справедливого правосуддя, а також виявлення проблем нормативного регулювання та перспектив уніфікації етичних стандартів у сучасній правничій діяльності України.

Стан опрацювання проблематики. Проблематика професійної етики юриста та її детермінуючого впливу на справедливість правосуддя перебуває у фокусі прискіпливої уваги сучасної юридичної думки. Теоретичний базис дослідження складає праця Лозового В.О. та Петришина О.В. [1], яка концептуалізує професійну етику як складну систему моральних імперативів, що не лише регламентують поведінку юриста, а й виступають фундаментальним індикатором загальної правової культури суспільства. Розвиваючи цю думку, Кацавець Р.С. [2] обґрунтовує професійну етику як самостійну прикладну науку. Автор слушно акцентує увагу на міждисциплінарному характері етики, її нерозривному зв'язку з філософією та соціологією, що закладає підґрунтя для формування гуманістичного світогляду майбутнього правознавця. У свою чергу, Загурський О.Б. [3] доповнює цей аналіз категорією «фахової рефлексії», розглядаючи юридичну етику через призму соціального контексту та адаптивності моральних норм до специфіки окремих правничих субпрофесій.

Особливе місце у сучасній доктрині посідає питання міжнародної стандартизації. Так, у ґрунтовній розвідці Ковалю Т.В. та Лубко І.М. [4] системно охарактеризовано деонтологічні орієнтири Ради Європи, зокрема положення Європейської хартії про статус суддів. Автори доводять, що ці акти є не просто формальними вимогами, а дієвими інструментами етичного саморегулювання

у демократичному середовищі. На важливості імплементації європейського досвіду наголошує і Клименко Г.О. [5], пропонуючи запровадити в Україні чіткі критерії доброчесності та «декларацію бездоганності» за прикладом країн ЄС (Литви, Естонії), де моральне обличчя кандидата оцінюється значно ширше, ніж відсутність судимості.

Процес формування професійної етики на етапі навчання досліджено Криштановичем М.Ф. та Біловусом Д.І. [6], які виокремлюють виховну функцію етики в академічному середовищі. Цей підхід розвиває Гальонкіна Ю.С. [7], вводячи категорію «професійної інкультурації», що трактує етику як невід'ємну частину внутрішнього світу правника, а не лише зовнішній звід правил.

Практичний вимір етичних дилем, зокрема конфлікт між лояльністю до клієнта та служінням правосуддю, став предметом вивчення Перцової Т.С. [8]. Співзвучною є позиція Богак Ю.З. [9], який розглядає етику як прагматичний механізм легітимізації судової влади в очах громадян. Водночас, М. Стефанчук [10] звертає увагу на інституційну сторону питання, обґрунтовуючи необхідність вдосконалення дисциплінарних процедур щодо суддів та встановлення чітких стандартів доказування етичних проступків.

Цілісний підхід до гарантій дотримання етичних норм пропонує А. Лапкін [11], який обстоює ідею уніфікації етичних стандартів для всіх категорій правників через їх єдину правову природу. Важливість такої уніфікації для ефективності правової системи підкреслює Ю.М. Гусєв [12], наголошуючи на синергії юридичної компетентності та етичної чутливості фахівця.

Окремий пласт сучасних досліджень пов'язаний із екстремальними викликами сучасності. Зокрема, Рассомахіна О.А. [13] аналізує вплив російсько-української війни на етичні імперативи, констатує, що в умовах воєнного стану традиційна місія юриста – охорона прав людини – набуває характеру морального подвигу, що потребує від правника особливої мужності та самоконтролю.

Попри значний масив наукових напрацювань, залишаються недостатньо вивченими аспекти прямого впливу цифрової трансформації та штучного інтелекту на етичну автономію юриста. Також потребує глибшого аналізу проблема декларативності деяких положень оновленого Кодексу суддівської етики (2024) та відсутність уніфікованих деонтологічних стандартів для працівників юридичних служб органів виконавчої влади, чия діяльність унормована переважно функціонально. Саме на розв'язанні цих питань зосереджено дане дослідження.

Виклад основного матеріалу. Формування професійної етики – це складний процес, що відбувається під впливом характеру роботи, корпоративних інтересів та культури особистості. Головна місія професійної етики полягає у визначенні тих моральних якостей та типів стосунків, які дозволяють юристу максимально ефективно виконувати свої обов'язки. Її предмет охоплює не лише внутрішні якості фахівця, а й етичну взаємодію з клієнтами та суспільством загалом, а також методику виховання майбутніх правників [14, с. 36].

Фундаментом такої етики є універсальні моральні цінності, які в професійному середовищі трансформуються у стійку корпоративну єдність. Специфічне розуміння професійної честі та обов'язку формує особливий внутрішній алгоритм прийняття рішень: юрист усвідомлює наслідки своїх дій не лише перед законом, а й перед власною совістю. Така відповідальність має публічно-правовий характер, оскільки результати праці юриста завжди мають вагомі соціальні наслідки. Відтак, загальні етичні принципи знаходять своє остаточне втілення в моральних кодексах – системі обов'язкових вимог, що гарантують високу якість правничої допомоги та справедливості правосуддя.

Професійна етика юриста є фундаментальною основою для забезпечення справедливого правосуддя в будь-якій правовій системі. Дотримання високих етичних стандартів суддями, адвокатами та іншими представниками правничої спільноти не просто є вимогою професійної діяльності, а й виступає ключовою запорукою неупередженого та законного розгляду справ. Етичні принципи, такі як чесність, компетентність, конфіденційність, незалежність та повага до суду, формують стійкий моральний каркас юридичної професії.

Чесність та добропорядність юриста є наріжним каменем довіри суспільства до правосуддя. Надання правдивої інформації, уникнення конфлікту інтересів та категорична відмова від будь-яких форм корупційної чи іншої неправомірної поведінки є обов'язковими умовами для забезпечення об'єктивності судового процесу. Компетентність юриста, що передбачає перманентне підвищення кваліфікації та глибоке знання законодавства, гарантує надання якісної правової допомоги, що є особливо критичним для ефективного захисту прав та інтересів громадян.

Принцип конфіденційності є абсолютно необхідним для встановлення довірчих відносин між юристом та клієнтом. Без гарантії нерозголошення інформації забезпечення права на захист стає неможливим. Водночас незалежність юриста від будь-якого зовнішнього впливу, будь то з боку держави, інших осіб чи навіть власних особистих інтересів, є критично важливою для забезпечення неупередженості правосуддя. Лише вільний від впливу юрист-здатний об'єктивно оцінювати обставини справи, керуючись виключно законом та етичними нормами.

Повага до суду та інших учасників процесу є необхідною умовою для підтримання належного порядку та ефективності судочинства. Неухильне дотримання процесуальних норм та ввічливе ставлення до опонентів та суду сприяють створенню атмосфери, в якій можливе справедливе та прозоре вирішення спору. Таким чином, професійна етика не лише регулює поведінку окремого індивіда, а й виступає дієвим механізмом легітимізації державної влади в очах громадян.

Слід зазначити, що професійна етика фокусується насамперед на тих сферах діяльності, де рішення та дії фахівців мають визначальний вплив на долі окремих індивідів або життєдіяльність суспільства загалом. У такому контексті особливої ваги набуває переосмислення сутності та форм прояву професіоналізму як складного соціокультурного явища. Зокрема, Бралатан В.П. у своїх працях трактує професіоналізм як здатність здійснювати комплексну діяльність на стабільно високому рівні незалежно від зовнішніх умов, що ґрунтуються на глибокому оволодінні фахом та забезпечує надійне виконання професійних обов'язків [15, с. 110]. Науковець акцентує увагу на тому, що ключовими атрибутами професіоналізму є відповідність результатів праці установленим стандартам, а також висока кваліфікація та ділова компетентність, здобуті через спеціалізовану освіту.

Поряд із цим, автор виокремлює професійну корпоративність, яка виражається у відданості засадничим цінностям професії, пріоритетності етичних принципів над економічними інтересами та позапартійній орієнтації під час виконання професійних завдань. Такий підхід передбачає не лише індивідуальну майстерність, а й колективну відповідальність за збереження, трансляцію та поширення спеціальних знань, що гарантує сталий розвиток спільноти й спадковість досвіду.

Додатковим індикатором зрілості професійного середовища є висока автономність у питаннях відбору кадрів, їхньої підготовки та здійснення внутрішнього контролю за етичністю поведінки колег. Зрештою, невід'ємним елементом професіоналізму виступає прагнення до отримання адекватної винагороди, що розглядається як справедливий стимул для подальшого зростання компетентності та підвищення загальної ефективності праці [15, с. 110].

Диференційовані види професійної етики відображають специфічні особливості діяльності, що безпосередньо орієнтована на захист прав та інтересів людини в різноманітних умовах її життєдіяльності. Виникнувши первинно як прояв повсякденної моральної свідомості, професійна етика поступово еволюціонувала шляхом систематизації та узагальнення практичного досвіду поведінки представників різних професійних груп. Цей процес трансформації перетворив емпіричні правила на цілісну систему деонтологічних вимог, які сьогодні становлять основу юридичного фаху.

У науковому дискурсі професійна етика трактується як вчення, що охоплює сукупність правил поведінки певної соціальної групи, сформованих на фундаменті загальнолюдських моральних цінностей з урахуванням специфіки професійної діяльності та конкретних прикладних ситуацій. Вона фіксує моральний характер взаємовідносин у професійній сфері та представляє собою історично сформовану систему моральних норм адаптованих до особливостей конкретних фахових спільнот.

Професійна етика не лише узагальнює, систематизує та науково обґрунтовує принципи й норми моралі, а й доводить раціональність і прогресивність певних моральних настанов, піддаючи критичному аналізу застарілі підходи. Крім того, вона виступає дієвим інструментом морального виховання особистості, допомагаючи цілеспрямовано формувати професійні уявлення, переконання та ідеал поведінки, що відповідає високим стандартам правничої діяльності.

Правнична етика постає специфічною галузь професійної етики, формування якої відбувається на фундаменті тісного взаємозв'язку правових і морально-етичних принципів, нормативних засад, а також правової та моральної свідомості. Специфіка професійної діяльності фахівців юридичного профілю, їхній особливий соціально-правовий статус та відповідальність перед суспільством визначають унікальність та особливу значущість цієї сфери знань.

Юридична професія характеризується високим рівнем публічності та владних повноважень, що вимагає від її представників не лише бездоганного знання закону, а й неухильного дотримання етичних імперативів, які є запорукою відновлення справедливості.

Архітектоніка професійної етики юридичної спільноти охоплює три ключові компоненти: морально-етичний аспект діяльності юриста з притаманними йому професійними особливостями; етичні відносини у правовій сфері та процесі правозастосування; специфіку професійно-етичної свідомості співробітників правоохоронних органів.

Відповідно до галузевої спеціалізації, правова етика диференціюється на декілька основних напрямів: суддівську, прокурорську, адвокатську етику, а також етику слідчого та нотаріуса. Кожен із цих напрямів базується на поєднанні офіційної (нормативної), корпоративної та традиційної етики.

Система формалізації етичних вимог представлена документами різних рівнів:

– Міжнародний рівень: акти, ухвалені глобальними юридичними форумами, що набувають обов'язкового характеру для держав-підписантів.

– Європейський рівень: стандарти, прийняті інституціями ЄС та Радою Європи, що є орієнтиром для правових систем держав-учасниць.

– Національний (вітчизняний) рівень: нормативні акти та джерела професійного самоврядування, такі як «Правила адвокатської етики», «Кодекс професійної етики нотаріусів України» та оновлений «Кодекс суддівської етики».

– Регіональний рівень: акти, затверджені колегіальними зборами представників професій певного регіону, які зазвичай мають рекомендаційний характер для фахівців конкретної місцевості [14, с. 80].

Правова етика як філософсько-правове вчення перебуває у стані постійного розвитку, спираючись на ґрунтовну базу джерел міжнародного та офіційного характеру. На сьогодні сучасна юридична спільнота керується понад десятьма засадничими міжнародними документами, що регламентують етичні аспекти правової діяльності.

Водночас Конституція України виступає найвагомим вітчизняним офіційним джерелом юридичної етики. Зокрема, статтю 62 Основного Закону закріплено презумпцію невинуватості – фундаментальний принцип судочинства, який є одним із гуманістичних та морально-етичних надбань людства.

Не менш суттєвого етичного значення набуває положення статті 63 Конституції України про звільнення особи від відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів. Це положення не лише захищає права людини, а й легітимізує етичний пріоритет родинних цінностей у правовому полі [16].

У сучасному науковому дискурсі професійно-етичні норми розглядаються як специфічний комплекс зобов'язань, делегованих та прийнятих представниками окремих професійних спільнот. Попри різноманітність деонтологічних кодексів, що функціонують серед журналістів, медиків, правників та інших фахівців, їхня фундаментальна сутність, генезис, обґрунтування та юридичний статус залишаються спорідненими.

Подібні документи фактично становлять корпоративний кодекс честі, який проголошує добровільні самообмеження певної професійної корпорації задля реалізації її особливої соціальної місії. Наукова спільнота характеризує деонтологічні кодекси як систематизовані зведення правил корпоративної моралі, в яких закладені високі етичні стандарти діяльності.

Важливо підкреслити, що соціальним інститутом нормативно-орієнтуючого характеру виступає не матеріальний носій кодексу, а виключно його змістове наповнення – сукупність норм, які були інтеріоризовані (засвоєні) спільнотою, набули імперативного характеру та інтегрувалися в соціальну практику як стандарти належної поведінки. Кодекси постають як формалізована система норм, викладена у чіткій послідовності та логічній взаємозалежності.

Варто зазначити, що більшість деонтологічних кодексів за своєю природою є нормативними, проте не суто правовими актами, оскільки ухвалюються не державними органами, а структурами професійного самоврядування. Втім, існують численні випадки, коли окремі етичні норми через їхню високу суспільну значущість трансформуються у законодавчі положення. У таких ситуаціях йдеться вже не лише про етичні настанови, а про дотримання законності, що також виступає фундаментальною етичною вимогою.

Формалізація етичних вимог спричинила широку дискусію щодо розмежування понять «юридичне зобов'язання» та «професійний обов'язок». Юридичне зобов'язання нерозривно пов'язане з компетенцією, чітко регламентованою правовими нормами, та передбачає можливість застосування заходів державного примусу у разі недотримання. Натомість поняття професійного обов'язку характеризується значно ширшим змістовним обсягом. Він реалізується не стільки через механізми державного контролю, своєю чергою базуючись на переконаності, моральному імперативі та справедливості, що усвідомлюється як внутрішня необхідність.

Правове підґрунтя професійного обов'язку, зокрема у правничій сфері, органічно доповнюється та деталізується моральними уявленнями про належну поведінку. Правові гарантії виконання професійного обов'язку знаходять відображення в його моральному усвідомленні. Синтез правового та морального компонентів у професійному обов'язку юриста відбувається за принципом морального обґрунтування нормативних приписів. Іншими словами, правовий аспект професійного обов'язку має базуватися на моральних засадах суспільного життя, відобразити їхні особливості у своїй структурі.

Зокрема, дослідник В.О. Лозовой, вважає, що значний вплив на формування та усвідомлення професійного обов'язку юриста здійснює суспільний обов'язок, який визначається загальноприйнятими моральними нормами та не залежить від корпоративних стандартів [1, с. 66]. Коли йдеться про представників конкретних правничих професій – прокурорів, адвокатів, суддів, нотаріусів – необхідно враховувати особливості мети їхньої діяльності та етично допустимі засоби її досягнення.

Дослідники здебільшого одноставні у визначенні природи правил професійної етики різних юридичних спеціальностей, підкреслюючи їхній яскраво виражений нормативний характер. Зовнішнім проявом цієї нормативності виступають правила поведінки, обов'язкові для виконання всіма членами відповідної професійної спільноти. За критерієм цієї нормативності етика юриста може характеризуватися як специфічне правове явище.

Однак нормативність не є виключно правовим феноменом ані за походженням, ані за суспільною функцією. Вона постає первинною, фундаментальною властивістю соціальної матерії, що зумовлена внутрішньою потребою суспільства в системній упорядкованості та здатністю соціуму до самоорганізації. Нормативність характеризує як окремі соціальні відносини, так і вектор суспільного розвитку загалом. Притаманна соціуму потреба в упорядкованості об'єктивується у різноманітних формах, серед яких фундаментальне місце посідає соціальна норма.

Категорія «соціальна норма» є широким родовим поняттям, що охоплює норми права, моралі, звичаї, політичні, релігійні, та культурні установки. Усі вони становлять певний шаблон поведінки, прийнятий членами соціальної групи для здійснення спільних узгоджених дій. Саме тому визначення норм професійної етики лише як різновиду соціальних норм є недостатнім для повного розкриття їхньої специфічної сутності. Попри тісний зв'язок норм професійної етики з моральними засадами, їх повне ототожнення породжує певні суперечності. Традиційним моральним нормам зазвичай не властиве суворе текстуальне закріплення у нормативних документах. Ця обставина іноді зумовлює дискусії щодо доцільності документального оформлення норм професійної етики [17, с. 353].

Яскравим прикладом уніфікованих морально-етичних норм юриста є Правила професійної етики нотаріусів України, затверджені наказом Міністерства юстиції України від 07.06.2021 № 2039/5 [18]. Положення Правил детально окреслюють загальне уявлення про сутність основних принципів професійної діяльності нотаріусів, регламентують етику із клієнтами та колегами, а також встановлюють норми поведінки в позаслужбовий час.

Законодавець чітко визначив перелік дій, які принижують професійну гідність нотаріуса. Варто зауважити, що у попередній редакції Правил 2013 року, яка була замінена сучасними нормами, були відсутні положення щодо наслідків порушення встановлених вимог, а також бракувало чітких дефініцій, таких ключових термінів, як «принципи професійної діяльності», «морально-етичні зобов'язання» чи «професійна гідність» [19]. У поточній редакції введено дефініцію поняття «принципи професійної етики нотаріуса», яка визначає стандарти поведінки нотаріуса у суспільстві, у процесі професійної комунікації, взаємодії з фізичними та юридичними особами, професійними об'єднаннями та органами державної влади. Особливо значущим нововведенням є встановлення конкретних санкцій за недотримання цих Правил. Зокрема, передбачено застосування таких дисциплінарних заходів, як зауваження, попередження або подання Нотаріальної палати України до Вищої кваліфікаційної комісії нотаріату з вимогою анулювати свідоцтво про право на заняття нотаріальною діяльністю. Таким чином, комплексне оновлення нормативної бази сприяло створенню більш чіткого та ефективного механізму регулювання професійної діяльності нотаріусів.

Щодо етичних стандартів у системі прокуратури, то Кодекс професійної етики та поведінки працівників прокуратури первинно був затверджений відповідним наказом Генеральної прокуратури України. Проте у 2017 році набув чинності новий Кодекс професійної етики та поведінки прокурорів, затверджений Всеукраїнською конференцією прокурорів [20]. Цей документ акумулює ключові принципи, моральні норми та правила, якими мають керуватися прокурори як під час виконання службових обов'язків, так і у позаслужбовий час.

Кодекс встановлює чіткі вимоги до поведінки прокурора у суспільстві, регламентує етику взаємовідносин у колективі, з органами державної влади, правоохоронними структурами та представниками медіа. Важливою складовою є передбачена можливість дисциплінарної відповідальності за порушення етичних норм. Водночас варто зауважити, що, як і в попередніх випадках, концептуальне тлумачення основних дефініцій у тексті Кодексу залишилося недостатньо розкритим.

Стандарти адвокатської діяльності були затверджені З'їздом адвокатів України в червні 2017 року у формі Правил адвокатської етики [21]. Цей акт вважається одним із найдеталізованіших у правничій сфері, оскільки уніфікує багаторічні традиції, досвід та систему критеріїв оцінювання етичних аспектів поведінки адвоката, одночасно встановлюючи відповідальність за їх порушення. Незважаючи на високий рівень деталізації, Правила також не містять теоретичного визначення ключових категорій: принципів, норм адвокатської етики, та правил адвокатської діяльності. Окремі положення відсилають до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», який у свою чергу, також не надає уніфікованого визначення принципів, правил або стандартів адвокатської практики [22].

Центральне місце у системі деонтологічних координат займає Кодекс суддівської етики, затверджений 3-тнім з'їздом суддів України у 2024 р., що становить фундаментальну нормативну базу регулювання професійної діяльності суддівського корпусу [23]. Він базується на міжнародних стандартах, зокрема Бангалорських принципах поведінки суддів [24], та спрямований на утвердження високих моральних імперативів у суддівському корпусі України, а також на зміцнення довіри суспільства до судової влади.

Кодекс охоплює як безпосередньо професійну діяльність судді, так і його позасудову поведінку, акцентуючи увагу на фундаментальних принципах незалежності, неупередженості, добросовісності, компетентності, поваги до закону і людської гідності. Водночас, попри очевидні позитивні аспекти та комплексний підхід розробників, глибокий аналіз тексту виявляє низку потенційних недоліків та невирішених проблем, які можуть невеликувати його ефективність у процесі практичного застосування.

Найбільш суттєвим і дискусійним положенням є Стаття 4, яка прямо вказує, що порушення правил етичної поведінки, встановлених Кодексом, «не можуть самі по собі застосовуватися як підстави для притягнення судді до дисциплінарної відповідальності» [23]. Таке положення створює фундаментальну проблему щодо реальної ваги та обов'язковості Кодексу. Якщо етичні норми, добровільно прийняті суддівським корпусом для демонстрації високих стандартів, не мають прямого зв'язку з механізмом відповідальності, Кодекс ризикує перетворитися на декларативний документ з обмеженим впливом на реальну поведінку.

Залишається дискусійним питання щодо того, яким чином забезпечується дотримання цих норм і яка практична цінність етичних стандартів, якщо їх порушення безпосередньо не тягне за собою формальних наслідків у межах дисциплінарних процедур. Така норма суттєво відрізняється від підходів у кодексах інших юридичних професій (наприклад, адвокатів чи прокурорів, де порушення етики виступає самостійною підставою для відповідальності) і потребує ґрунтовного обґрунтування або перегляду задля забезпечення дієвості Кодексу.

Другою важливою групою потенційних недоліків є значна кількість абстрактних формулювань, що мають оціночний та узагальнений характер. Такі вислови, як «високі стандарти поведінки» (ст. 1, 3), «сумлінно і компетентно виконувати обов'язки» (ст. 7), «виявляти тактовність, ввічливість, витримку й повагу» (ст. 8), «проявляти стриманість, виваженість, обачність та поміркованість» (ст. 12), є правильними за суттю, але залишають значний простір для суб'єктивного трактування. Стаття 3 апелює до думки «звичайної розсудливої людини», що є спробою об'єктивізації, проте сама по собі ця конструкція є виключно оціночною. Також вимога уникати поведінки, що «створює враження про недотримання етичних стандартів» (ст. 3) або «може викликати сумнів чи створити враження про наявність прихильності чи упередженого ставлення» (ст. 14), є надто залежною від суб'єктивного сприйняття [23]. Відсутність чітких критеріїв та конкретних прикладів у Кодексі ускладнює однакове розуміння та застосування цих норм, а також їх об'єктивну оцінку при розгляді можливих порушень.

Третій аспект критичного аналізу стосується регулювання викликів сучасності. Стаття 16 щодо використання штучного інтелекту (ШІ), є значущим кроком уперед, однак її формулювання виглядають надто загальними та мають переважно обмежувальний характер. Вона дозволяє ШІ, лише за умови, що це не впливає на незалежність і неупередженість судді, а також не стосується оцінки доказів чи безпосереднього ухвалення рішень. Проте такий підхід залишає відкритим питання про допустимі сфери застосування технологій (наприклад, допомога в узагальненні судової практики, автоматизований пошуку інформації чи підготовка проєктів документів) та не встановлює чітких вимог щодо прозорості такого використання.

Стаття 21, присвячена поведінці в соціальних мережах, також надає лише загальні рекомендації щодо стриманості та обережності. Вона не пропонує конкретних вказівок стосовно допустимих типів контенту, специфіки онлайн-взаємодій (вподобання, репости) чи чіткого розмежування особистого та професійного акаунтів, що в умовах інтенсивної онлайн-комунікації може виявитися недостатнім для запобігання репутаційним ризикам [23].

Таким чином, хоча нова редакція Кодексу суддівської етики встановлює важливі морально-етичні орієнтири, його реальна ефективність може бути невільована через відсутність прямого зв'язку між етичними порушеннями та дисциплінарною відповідальністю, значну кількість загальних та оціночних формулювань, а також недостатню конкретизацію вимог щодо сучасних технологічних викликів, що створюють ризики суб'єктивізму.

Усі ці аспекти потребують пильної уваги та подальшого доопрацювання – або через внесення змін до тексту, або шляхом деталізації через офіційні коментарі та практику органів суддівського врядування. Лише за умови чіткої регламентації та дієвості механізмів контролю Кодекс стане реальною запорукою зміцнення довіри до судової влади та забезпечення справедливого правосуддя.

Важливим елементом системи правового регулювання, також, виступає Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Загального положення про юридичну службу міністерства, іншого органу виконавчої влади, державного підприємства, установи та організації» від 26 листопада 2008 року № 1040. Цей акт спрямований на унормування та стандартизацію діяльності юридичних служб органів виконавчої влади й державних підприємств [25]. Значущість документа полягає в тому, що працівникам юридичних служб належить широкий спектр повноважень щодо забезпечення правомірності функціонування установи, налагодження ефективної взаємодії та стандартизації документообігу. Належне виконання вказаних обов'язків суттєво впливає на загальний рівень ефективності діяльності практично всіх державних органів та установ. Однак аналіз тексту Постанови демонструє, що її основні положення присвячено виключно питанням організації, підпорядкування та реалізації функціональних завдань. Документ фактично не містить унормованих принципів професійної етики, стандартів діяльності служби загалом, а також вимог до етики – психологічних та особистісних якостей працівників. Відсутність єдиного деонтологічного підходу до добору кандидатів на відповідні посади ставить під сумнів загальний рівень компетентності спеціалістів юридичних служб, професійна майстерність яких інколи обмежується лише наявністю диплома про вищу юридичну освіту. У сучасних умовах такий формальний підхід є недостатнім, оскільки юрист державного сектору має бути не лише технічним виконавцем, а й носієм високої правової культури та етичних чеснот.

Більш ґрунтовними та концептуально виваженими у сфері стандартизації юридичної діяльності видаються документи, прийняті Всеукраїнським з'їздом Асоціації юридичних клінік України: Стандарти діяльності юридичних клінік [26] та Етичний кодекс юридичної клініки [27]. Юридичні клініки функціонуючи як структурні підрозділи закладів вищої освіти, постають фундаментальною базою для практичного навчання студентів, що безпосередньо впливає на формування професійного світогляду та формування етичних орієнтирів майбутніх юристів. Згідно з положеннями Асоціації, стандарти діяльності юридичних клінік трактуються як характеристики, притаманні організації роботи, а також діяльності з надання безоплатної правової допомоги та правової просвіти. Ключовими принципами діяльності, регламентованими чинним Типовим положенням, визначено: повагу до права, справедливість та гідність; спрямованість на захист прав та свобод людини; гуманізм; законність і верховенство права; об'єктивність; конфіденційність; компетентність та добросовісність. Однак, варто зауважити, що нормативно закріпленого узагальненого визначення поняття «принципів діяльності клініки» документ не містить. Етичні норми та стандарти діяльності працівників юридичних клінік деталізовано в Примірному етичному кодексі юридичної клініки. Положення цього документа встановлюють не лише загальні засади діяльності, а й специфіку взаємовідносин клініки з клієнтами та колегами, такі параметри, як конкретні кваліфікаційні характеристики персоналу, чіткий обсяг професійних навичок, перелік посадових обов'язків, а також механізми притягнення до відповідальності, залишаються невизначеними на загальнонаціональному рівні.

Вказані параметри закріплюються в посадових інструкціях та інших внутрішніх актах юридичної клініки, відповідальність за розробку яких покладено на керівництво навчальних закладів. Загальноприйнятого трактування поняття принципів діяльності працівників юридичної клініки також не запропоновано. Це, у свою чергу, обмежує можливості для уніфікованого добору кадрів та забезпечення стабільно високої якості надання правової допомоги.

З метою усунення виявлених недоліків у нормативному регулюванні професійної етики представників правничої спільноти, Україні пропонується використовувати комплексний підхід, спрямований на уніфікацію, деталізацію та забезпечення превентивної дієвості етичних стандартів. Насамперед, стратегічним кроком має стати розробка та впровадження єдиного понятійно-категорійного апарату для всіх правничих професій. Вважаємо за необхідне нормативно закріпити або розробити узгоджені на міжпрофесійному рівні (можливо, під егідою Міністерства юстиції чи консультативно-дорадчого органу з питань правничої етики) визначення базових дефініцій: «принципи професійної діяльності», «морально-етичні зобов'язання», «професійна гідність», «стандарт професійної діяльності», «етична норма». Це забезпечить єдиний вектор розуміння та застосування цих категорій у всіх професійних кодексах нівелюючи існуючу термінологічну неузгодженість.

Окрему увагу слід приділити модернізації діяльності юридичних служб органів виконавчої влади та державного сектору. Постанову КМУ № 1040 доцільно доопрацювати, інтегрувавши до її змісту чіткі етико-професійні принципи та стандарти діяльності, а також валідовані кваліфікаційні вимоги до особистісних якостей працівників. Це дозволить трансформувати підхід до добору кадрів, змістивши акцент з формальної наявності диплома на оцінку професійної етики та ціннісних орієнтирів спеціаліста.

Для сфери юридичних клінік, попри наявну деталізацію, вбачається доцільним затвердити на рівні Асоціації юридичних клінік України або через нормативний акт МОН України загальні (рамко-

ві) кваліфікаційні вимоги до персоналу, типовий перелік посадових обов'язків та алгоритми при-тягнення до відповідальності. Це сприятиме подоланню локальних розбіжностей та гарантуватиме стабільну якість практичної підготовки майбутніх юристів.

Перспективним вбачається ініціювання постійно діючого міжпрофесійного діалогу за участю представників суддівського корпусу, прокуратури, адвокатури, нотаріату та наукової спільноти. Така синергія дозволить виробити цілісну стратегію гармонізації деонтологічних актів і закласти фундаментальні принципи правничої етики, що слугуватимуть непохитним підґрунтям для зміцнення правопорядку та утвердження справедливості в Україні.

Висновки. Результати проведеного дослідження дають підстави констатувати, що професійна етика юриста в сучасних умовах трансформується з теоретичної категорії у практичний фундамент справедливого правосуддя. Проведений аналіз дозволяє стверджувати, що легітимність будь-якої правової системи та рівень суспільної довіри до неї прямо детерміновані етичною бездоганністю правників, де моральний самоконтроль особистості виступає первинним запобіжником проти професійної деформації.

Важливим етапом дослідження стало переосмислення етичних імперативів крізь призму викликів російсько-української війни. Встановлено, що в умовах екстремального тиску традиційна місія юриста – охорона прав і законних інтересів громадян – набуває характеру морального обов'язку, що вимагає не лише фахової компетентності, а й особливої психологічної стійкості, мужності та здатності зберігати об'єктивність навіть у надскладних обставинах.

Особливу увагу в роботі приділено критичному розбору оновленого Кодексу суддівської етики (2024). Попри його прогресивний характер, виявлено ризики, пов'язані з декларативністю окремих положень, зокрема щодо механізмів дисциплінарної відповідальності за етичні проступки. Вважаємо, що для реальної дієвості етичних стандартів необхідно забезпечити їхню чітку кореляцію з процесуальними наслідками, уникаючи надмірно оціночних формулювань, які можуть нівелювати обов'язковість виконання корпоративних норм.

У контексті стрімкої діджиталізації правової сфери, окремим вектором дослідження став вплив штучного інтелекту на етичну автономію юриста. Аргументовано, що попри технологічну ефективність алгоритмів, вони позбавлені здатності до моральної рефлексії, яка є невід'ємною частиною правосуддя. Відтак, збереження статусу юриста як виключного суб'єкта етичної відповідальності є обов'язковою умовою для запобігання «цифровій дегуманізації» права.

Водночас виявлено інституційну неузгодженість у деонтологічному регулюванні різних правничих груп. Нагальною постає потреба в уніфікації етичних вимог для працівників юридичних служб органів державної влади та розробці стандартів поведінки правників у публічному цифровому просторі.

Підсумовуючи, зазначимо, що реформування системи правосуддя в Україні має відбуватися не лише через зміну процедурних норм, а насамперед через утвердження «етичного конституціоналізму», де совість та професійна честь юриста є головними запоруками справедливості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Лозовой В.О., Петришин О.В. Професійна етика юриста. Харків: Право, 2004. 176 с.
2. Кацавець Р.С. Професійна етика юриста: сутність моралі, завдання і принципи. *Безпека і право в умовах євроінтеграційних прагнень України: матеріали II Міжнародної наукової інтернет-конференції (08-09 жовтня 2024 року, Ukraine-United Kingdom)*. ВНЗ «Національна академія управління». Київ, 2024. С. 54–59.
3. Загурський О.Б. Юридична етика в контексті професійної діяльності юриста. *Правова політика України: історія та сучасність: матеріали IV Всеукраїнського науково-практичного семінару (м. Житомир, 6 жовтня 2023 року)*. Ж.: Житомирська політехніка, 2023. С. 34–36.
4. Коваль Т.В., Лубко І.М. Стандарти професійної діяльності юристів у документах Ради Європи. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2024. № 5. С. 122–126. DOI <https://doi.org/10.32782/2408-9257-2024-5-18>
5. Клименко Г.О. Морально-етичні вимоги як елемент доступу до професії адвоката: досвід країн Європейського Союзу як орієнтир для України. *Київський часопис права*. 2025. № 3. С. 345–353. DOI <https://doi.org/10.32782/klj/2025.3.49>.
6. Криштанович М.Ф., Біловус Д.І. Особливості формування професійного етикету майбутніх юристів. *Академічні візії*. 2023. Випуск 18. DOI <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.7874932>.
7. Гальонкіна Ю.С. Інкультурація та професійна етика юриста. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2016. № 1. С. 184–192.
8. Перцова Т.С. Щодо етичної поведінки юристів: на прикладі адвокатів. *Право та державне управління*. 2022. № 4. С. 367–371. DOI <https://doi.org/10.32782/pdu.2022.4.54>.

9. Богак Ю.З. Роль етичних норм у судовій практиці: генеза становлення та методи застосування. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2022. № 2 (76). С. 276–281. DOI <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2022.2.45>.
10. Stefanchuk M. 'Disciplinary Proceedings Against Judges in Ukraine: Current Issues of Legislation' (2024) 7(3) *Access to Justice in Eastern Europe* 256–78. DOI <https://doi.org/10.33327/AJEE-18-7.3-a000320>.
11. Лапкін А. Гарантії дотримання норм професійної етики суддею, прокурором і адвокатом (на прикладі України). *Copernicus Political and Legal Studies. Vol. 1, Issue 2 (June 2022)*: pp. 76–85 DOI:10.15804/CPLS.2022.08.
12. Гусев Ю.М. Етична поведінка юриста в механізмі реалізації правових норм. *Право і суспільство*. 2024. № 5. С. 775–780. DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.5.111>.
13. Рассомахіна О.А. Професійна етика та моральна відповідальність юристів в умовах війни. *Європейський правничий часопис*. 2024. Вип. 4. С. 20–29. DOI 36919/3041-1149(Print).4.2024.20-29.
14. Професійна етика юриста: навчально-методичний посібник (у схемах) / ред. В.С. Бліхара. Львів: ПП «Арал», 2018. 108 с.
15. Бралатан В.П., Гуцаленко Л.В., Здирко Н.Г. Професійна етика. *Навч. посіб.* К.: Центр учбової літератури, 2011. 252 с.
16. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР: станом на 1 січня 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 03.12.2025).
17. Перепелиця Н.В. Принципи професійної юридичної діяльності. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 2 (17). С. 352–361.
18. Про затвердження Правил професійної етики нотаріусів України: Наказ Міністерства юстиції України від 07.06.2021 № 2039/5: станом на 31 грудня 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0759-21#Text> (дата звернення: 07.12.2025).
19. Про затвердження Правил професійної етики нотаріусів України: Наказ Міністерства юстиції України від 04.10.2013 № 2104/5 : станом на 9 червня 2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1730-13#Text> (дата звернення: 07.12.2025).
20. Кодекс професійної етики та поведінки прокурорів: Кодекс Генеральної прокуратури України від 27.04.2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001900-17#Text> (дата звернення: 07.12.2025).
21. Правила адвокатської етики: Правила від 09.06.2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001891-17#Text> (дата звернення: 07.12.2025).
22. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05.07.2012 № 5076-VI : станом на 1 січ. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text> (дата звернення: 07.12.2025).
23. Кодекс суддівської етики. Опубліковано нову редакцію Кодексу суддівської етики. *Рада Суддів України*. URL: <https://rsu.gov.ua/ua/news/kodeks-suddivskoi-etiki> (дата звернення: 09.12.2025).
24. Бангалорські принципи поведінки суддів Схвалено резолюцією 2006/23 Економічної і Соціальної Ради ООН від 27 липня 2006 року. URL: <https://court.gov.ua/userfiles/02.pdf> (дата звернення: 1.12.2025).
25. Про затвердження Загального положення про юридичну службу міністерства, іншого органу виконавчої влади, державного підприємства, установи та організації: Постанова Кабінету Міністрів України від 26.11.2008 № 1040: станом на 7 серпня 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1040-2008-п#Text> (дата звернення: 09.12.2025).
26. Стандарти діяльності юридичних клінік України. *Асоціація юридичних клінік України*. URL: <https://legalclinics.in.ua/wp-content/uploads/2017/07/standarti-diyalnosti-yuridichnikh-klinik-ukrajini.pdf> (дата звернення: 10.12.2025).
27. Примірний етичний кодекс юридичної клініки. *Асоціація юридичних клінік*. URL: <https://legalclinics.in.ua/prymirnyj-etychnyj-kodeks-yurydychnoyi-kliniky> (дата звернення: 10.12.2025).

Дата першого надходження рукопису до видання: 12.01.2026
Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 26.01.2026
Дата публікації: 2.02.2026